

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3626>

ArticleHistory:

Received

02/02/2025

Accept

24/03/2025

Available
online

25/03/2025

**THE DETERMINATIVE DIMENSION OF “SPEAKING GOOD
WORDS” IN THE LIFE OF A BELIEVER
(EXAMPLE OF SURAH AL-ISRA, VERSE 53)
MÜ’MİNİN HAYATINDA “GÜZEL SÖZ SÖYLEMENİN”
BELİRLEYİCİ BOYUTU
(İSRÂ SÛRESİ 53. AYET ÖRNEĞİ)**

Hacı Çiçek¹

Abstract

Although Arabic is a rich language in its essence, the Holy Qur’an has made a great contribution to Arabic and advanced its literary dimension. One of the common denominators of sacred texts that have not been distorted or is to call people to goodness and recommend them to have a sweet language in social relations. It can be said that the Qur’an aims to raise ideal people almost from beginning to end. The Qur’an advises those who believe in it to be polite and courteous in human relations, even if they are their enemies, and not to act like their interlocutors even if they behave rudely. The virtue of empathy is one of the leading Islamic and humanitarian virtues. Islamic teachings have advised us to want for others what we want for ourselves, at the individual and social levels. The first condition for the formation of this virtuous society is that individuals exchange nice words that do not hurt the other person. In this study, the importance of good words in the life of a believer and their nuanced emphasis in the Qur’an will be discussed and analyzed. For this reason, verse 53 of Surah al-Isra was taken as a basis, but other verses closely related to it were also examined.

Keywords: Tafsir, Qur’an, Servitude, Good word. Commentators.

Özet

Arapça, özünde zengin bir dil olmakla beraber, Kur’ân-ı Kerim Arapçaya büyük bir katkıda bulunmuş, onun edebî boyutunu ileri düzeye taşımıştır. Tahrif olmamış veya edilmemiş kutsal metinlerin ortak paydalarından biri de insanları iyiye çağırarak, sosyal ilişkilerde tatlı bir dile sahip olmalarını önermektir. Kur’ân’ın, neredeyse baştan sona kadar ideal insan yetiştirme maksadını güttüğü söylenebilir. Kur’ân, kendisine iman edenlere, düşmanları da olsa insanî ilişkilerde kibar ve nazik olmasını, muhatapları kaba davranışa da onlar gibi hareket etmemesini tavsiye etmiştir. Empati erdemi hem İslâmî hem insanî erdemlerin başında gelmektedir. İslâmî öğretiler, bireysel ve toplumsal düzeyde kişinin kendisi için istediğini başkası için de istemesini tavsiye etmiştir. Bu erdemli toplumun oluşmasının ilk şartı ise bireylerin karşılıklı güzel ve muhatapı incitmeyen sözler sarf etmesidir. Bu çalışmada müminin hayatında güzel sözün önemi, Kur’ân’da nüanslarla vurgulanışları ele alınıp tahlil edilecektir. Bu

¹ Doç. Dr., Adıyaman Üniv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman, Türkiye. hcicek02@hotmail.com ORCID 0000-0003-4735-6349

nedenle İsrâ Sûresi 53. Ayeti esas alınmış ama onunla yakından ilgili diğer ayetler de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Güzel Söz, Kulluk, Müfessirler.

GİRİŞ

İslâm ahlak ve kültürü, sosyal ilişkilerde mümin kardeşinin yüzüne tebessümü sadaka diye nitelemişken, ne hazindir ki günümüzde insanların güzel sözleri dile getirmekten oldukça uzaklaştığı bir süreç yaşanmaktadır.

İslâm'ın Mekke döneminde davetin alenileştiği süreçte müminlerle müşrikler arasındaki sosyal ilişkiler inkârcıların zulmüne, müminlerin de zulüm ve işkencelere maruz kalmasına dayanıyordu. Bir süre sonra müminler, müşriklerin sözel ve fiziksel işkencelerine dayanamaz duruma geldiler. Bunun üzerine bazı müminler, müşriklerle karşı koyma konusunda Hz. Peygamber'den izin istemiştir. Bu konuda Hz. Ömer'in, kendisine söven müşrik adamı öldürmeye niyetlendiği kaynaklarda söz konusudur. Gelişen bu olaylara istinaden nazil olan ayet, zayıf durumdaki müminlerin sabretmelerini, müşriklerle karşı yumuşak ve güzel söz söylemelerini tavsiye etmiştir.²

İslâm'ın davet metodunda insanları hikmetle ve güzel öğütlerle çağırmak esastır.³ Bu metodoloji, Yüce Allah'ın bütün peygamberlere emrettiği bir yasadır. Kur'ân, bu konuda doğal olarak en başta peygamberler olmak üzere onlara iman eden müminlerin, sosyal ilişkilerde güzel sözlü olmalarını, muhataplarını rencide edici davranışlardan sakınmalarını tavsiye etmiştir. Mesela İmam Kuşeyrî (ö.465/1072), ayette güzel söz söyleme “ahsen”⁴ mübalağa kipinde vurgulandığından bu formdan uzaklaşamayacağını kaydetmiştir.⁵ Nitekim *فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ* “Size kim saldırırsa, onun dengiyle siz de mukabelede bulunun, Allah'ın hükmüne saygılı olun, bilin ki Allah, kendisine saygılı olanların yanındadır”⁶ benzeri izinler verilmedikçe ya da gelişen olaylar farklı hükümlerin uygulanmasını gerektirmedikçe, peygamberler ve onlara inananlar, sözün en güzelini söylemekle yetinmiş, ona bağlı kalmışlardır. Kur'ân'da tevazu, vakar ve hilim sahibi kullar, Rahmân'ın has kulları diye nitelenmiş, cahiller laf attığında ise “selâm” deyip geçenler olarak tarif edilmiştir.⁷

Yerinde sarfedilen güzel ve tatlı sözün, her dönemde gerekli olup muhatabı etkilediği eserlerde ve şiirlerde dile getirilmiştir. Örneğin Yûnus Emre'nin (ö.720/1320) “Söz ola bitire savaşı, söz ola kestire başı” mealindeki vurgusu, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in buyruklarından damıtılmış bir tespit olarak kabul edilmelidir. Bu argümanın, İslâm kültür ve medeniyetinin bireysel ve toplumsal bağlamda tavsiye ettiği değerler arasında yer aldığı söylenebilir.

² Ebû'l-Ferec Cemâluddin Abdürrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001), 4/98; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 16/161; Ebû Hafs Sirâcuddin Ömer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 3/391; Muhammed Ebû Zehra, *Zehretü't-tefâsîr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.), 8/4400.

³ en-Nahl 16/125.

⁴ el-İsrâ 17/53.

⁵ Ebû'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrâhim el-Besyûnî (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.), 2/352.

⁶ el-Bakara 2/194.

⁷ el-Furkân 25/63.

Güzel söz söyleme ve bu erdeme sahip olma erdemi, üzerinde düşünülmesi ve çalışılması gereken bir alan olarak görülmelidir. Nitekim bu çalışmada, ayetlerde güzel sözden kastedilen maksadın, güzel sözün nezaket ve âdâb-ı muaşeretle ilişkisi, güzel söz sahiplerinin özellikleri gibi başlıklar ele alınacaktır. Müfessirlerin, oldukça önem verdiği ve hakkında yorum yaptıkları konunun daha iyi anlaşılması açısından öncelikle çalışmada merkeze alınan ayetin iniş nedenine dair kısa bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

1. Ayetin İniş Nedenine Dair Görüşler

Birçok ayetin sebab-i nüzulü konusunda farklı görüş ve yorumlar olduğu gibi çalışmaya konu edinilen bu ayet hakkında da farklı değerlendirmelerin olduğunu söylemek mümkündür. İbn Abbâs'ın (ö.68/687-88) bildirdiğine göre İslâm'ın Mekke döneminde müşrikler, sahabilere sövme derecesinde çok ağır sözler sarf ediyordu.⁸ Bu duruma tahammül edemeyen, aynı tonda cevap vermeye niyetlenen Hz. Ömer gibi sahabiler, olayı Hz. Peygamber'e şikâyet etmiş, bir kısmı müşriklerle savaşmak için Hz. Peygamber'den izin bile istemiştir. Öyle ki Hz. Ömer, ağır söz sarf eden bir müşriki neredeyse öldürecek kadar öfkelenmiş⁹, bunun üzerine sahabilere sabru sebat etmelerini, çirkin sözlerden son derece sakınmalarını, müşrikler gibi kaba davranmamalarını tavsiye eden ayet nazil olmuştur.¹⁰ Ayetin iniş nedenine dair bu görüş, Abdullah b. Abbâs'a (ö.68/687-88) aittir¹¹.

Muhammed Sâib el-Kelbî'ye (ö.146/763) göre, müşriklerden kaba ve galiz küfürler duyan müminler, Hz. Peygamber'e giderek, onlarla savaşmaya izin vermelerini dilemiş ama Hz. Peygamber, henüz güçlü olmadıklarını ve savaşmakla emrolunmadığını diye cevap vermiş, bunun üzerine söz konusu ayet nazil olmuştur.¹² Bu ayet, müşriklerle savaşa henüz iznin verilmediği, müminlerin askerî anlamda zayıf oldukları süreçte nazil olmuştur.¹³ Bu, müminlerin güçlendiği zaman diliminde kaba davranacakları, başlarına buyruk müşriklere sövecekleri şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü mümin, muhatabı kim olursa olsun İslâm ahlakı normları gereği kibar davranan, kabalıktan uzak duran kimsedir.

Putlara tapan müşriklere karşı yumuşak ve müsamahakâr davranmanın, kılıç kullanma ve savaş ile nesh edildiğini iddia edenlere¹⁴ karşı Derveze (ö.1984), insanların kötü ahlaklarına karşı affedici olma, taşkınlıklarını görmezden

⁸ Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10/276; Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, H/1420), 7/65.

⁹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî en-Nisâbüri, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Komisyon (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/112; Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10/276; Ahmed b. Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî* (Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946), 15/57; Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsîrû'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997), 8/372.

¹⁰ Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2/272; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an* (Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 6/107; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi, *Tefsîrû'l-Kur'an (en-Nüket ve'l-uyûn)* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 3/249.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 3/30-31.

¹² Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10/276-277.

¹³ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 7/65-66; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dimaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993), 3/279.

¹⁴ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 3/30-31; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-ülûmi't-tenzîl*, thk. Abdullah el-Hâlidî, (Beyrût: Şirketü Dârü'l-Erkam, H/1416), 448; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 3/207.

gelmenin, Kur'an'ın temel ve muhkem prensipleri arasında bulunduğu, dolayısıyla güzel söz söylemenin nesh edilmediği, aksine her dönem için geçerli olduğu görüşünü paylaşmıştır.¹⁵

2. Ayette Geçen “Güzel Söz”ün Bağlamı

Yüce Allah, sosyal ilişkiler bağlamında müminlere doğru söz söylemelerini emretmiştir. Bu konuda *وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا* “Kullarıma söyle, sözün dosdoğru olanını söyleyin! Sonra şeytan aralarını bozar; çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır”¹⁶ diye uyarıda bulunmuştur.

Kur'an'da konuya ilişkin ayetler dikkatlice incelendiğinde insanî ilişkilerin temelinde “insanlara güzel söz söyleme”¹⁷ ahlakının yer aldığı görülecektir. Hatta kabalık, kibarlıkla; kötülük, iyilikle savuşturulduğunda birçok insanın beslediği düşmanlık, kin ve adavetin sıcak bir dostluğa dönüştüğü mümkündür.¹⁸ Bu ulvî erdem, peygamberlerin davet süreçlerinde gerçekleşmiştir. Peygamberler tarihi buna şahittir. Kur'an, peygamberlerin şahsında müminlere insanları Allah'ın yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet etmelerini, güzel bir yöntemle tartışmalarını tavsiye etmiştir.¹⁹ Güzel sözün bağlamı, Yüce Allah'ın, kâinatın yaratıcısı olduğunu kabul etmekle beraber, puta tapan insanlara en güzel sözün zirvesi sayılan tevhidi, risâlet ve nübüvveti ikrar etmeleri şeklinde de anlaşıldığı gibi müminlerin kendi aralarında edep ve müsamahakârlığı elden bırakmamaları, muhataplarına yumuşak söz söylemeleri, birbirlerine nazik davranmaları, şeytanın iğva ve dürtülerine ilgi duymamaları sadedinde de anlaşılmıştır.²⁰ Çünkü muhatap kim olursa olsun ona sert ve kaba davranma, fitne ve fesadın gittikçe artmasına neden olacaktır.²¹

Burada hikmetten ve güzel öğütlerle davetten neyin kast edildiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklar, onların ibret ve ders veren deliller²², vahiy yoluyla gelen ilahî öğretiler²³, davetçinin davranışıyla tezat teşkil etmeyen etkili sözler²⁴, Kur'an merkezli söz ve kıssalar²⁵, ilmî muhaverelerde muhatabını ürkütmeyecek ve yanlışında ısrar etmeye neden olmayacak formda tutum ve davranışlar²⁶, muhatabın şüphelerini izale edecek, onun dünyasındaki med cezirleri ortadan kaldıracak kanıtlar²⁷, inkârcıların seviyesine düşmeksizin tevhid ve ahiret bilincini

¹⁵ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1963), 2/558.

¹⁶ el-İsrâ, 17/53.

¹⁷ el-Bakara 2/83.

¹⁸ el-Fussilet, 41/34.

¹⁹ en-Nahl, 16/125.

²⁰ Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10/276-277. Kur'an'da şeytanın, insanın apaçık düşmanı olduğu (el-bakara 2/168), insanların arasına fitne fesat soktuğu (el-A'râf 7/200) belirtilmiştir.

²¹ Bkz. Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Maraşlı (Beyrût: Dârü İhyâ Tûrasi'l-Arabî, 1997), 3/258; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/279.

²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli' âyi'l-Kur'an* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 17/321.

²³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, 5/263.

²⁴ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 2/328.

²⁵ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 3/91.

²⁶ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Tûrasi'l-Arabî, 1999), 3/589; Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10/200.

²⁷ Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 2/241.

hayatın merkezine oturtmaya yönelik çabalar²⁸, muhatabın aklı melekesi ve algı düzeyi ile orantılı mevzeler²⁹ olduğunu kaydetmektedir.

Ayete dair verilen tefsir ve yorumların tümünün, bir bakıma yekdiğerini tamamlayan kesitler olduğu söylenebilir. Onun merkezinde, Allah'ın anılması konusunda gevşekliğin gösterilmemesi³⁰, muhatap, Firavun gibi despot ve totaliter biri olsa bile belki aklını başına toplar, özeleştirir yapar veya içine bir korku düşer umuduyla yumuşak bir üslubun bulunması yer almaktadır.³¹ Ayette geçen قَوْلًا لَّيِّنًا "kavlen leyyinen/yumuşak söz" nitelemesinden kastın ne olduğuna dair şunları söylemek mümkündür: Konuşmanın kinayeli formda olması³², muhatabın nefretini uyandırmaması, onu ürkütmemesi³³, nezaket ve hoşgörü ile davranılması³⁴, bir büyüğün küçüğüne şefkatli davranmasıdır.³⁵

Hasan-ı Basrî (ö.110/728) yumuşak sözü, Firavun gibi muhataba kelime-i tevhidin söylenmesi, asıl rabbin/ilahın Allah olduğunun tebliğ edilmesi, cennetle müjdelenmesi, cehennemle korkutulması şeklinde tefsir etmiş³⁶; muhatabın sert ve kırılcı sözüne karşılık olarak emr-i bil'-maruf nahyi anil münker ile (güzel şeyleri emretmek, kötülükten sakındırma) ³⁷ ve "Allah, sana hidayet versin!" şeklinde mukabelede bulunma gerektiğini söylemiştir.³⁸ İbn Sirîn (ö.110/729), güzel sözün kapsamını "Lâ ilahe illâllâh"³⁹ diye belirlerken; Yahyâ b. Sellâm (ö.200/815) ve Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî (ö.489/1096), Hasan-ı Basrî'nin görüşüne katılmışlardır. Her iki alim de maruf olan her eylem ve söylemin güzel ve yumuşak söz kapsamına girdiğini söylemişlerdir.⁴⁰

²⁸ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *et-Tefsîr fî't-tefsîr*, thk. Mâhir Edib Habbûş- Cemâl Abdürrahîm el-Fâris (İstanbul: Dârü'l-Lübâb li'd-Dirâsât, 2019), 9/424.

²⁹ Bkz. Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb b. Sa'd Şemseddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Beyrût: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, H/1410), 359.

³⁰ Tâhâ, 20/42.

³¹ Tâhâ, 20/44.

³² Taberî, *Câmî'u'l-beyân fî te'vîli' âyi'l-Kur'an*, 18/313.

³³ Bkz. Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, 3/254; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, 1420), 1/567; Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 5/259.

³⁴ Mâverdi, *Tefsîrû'l-Kur'an (en-Nüket ve'l-uyûn)*, 3/405; Tâcû'l-Kurrâ Ebû'l-Kâsım Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî, *Garâibu't-tefsîr ve 'acâ'ibu't-te'vîl* (Beyrût: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, ts), 2/717; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd* (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 3/267.

³⁵ Ebû'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'an* (Riyâd, Dârü'l-Vatan, 1997), 3/331. Güzel söz söylemenin, insanî ilişkilerde sayılamayacak derecede yararları söz konusudur. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Yolcu, *Değerlerimiz Üslubumuz* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2021), 108-109, 421; Mehmet Yolcu, *Kur'an Okuma Niyetleri* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2022), 127.

³⁶ Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm* (Beyrût: Darü Tayyibe, 1999), 5/260.

³⁷ Mâverdi, *Tefsîrû'l-Kur'an (en-Nüket ve'l-uyûn)*, 3/249.

³⁸ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, 3/112; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*, 5/301.

³⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm* (Riyâd: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, H/1419), 7/2334. Ayrıca bkz. Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, 1997), 3/479; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*, 5/301.

⁴⁰ Ebû Zekerîyyâ b. Ebî Sa'lebe Yahyâ b. Sellâm et-Teymî, *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm* (Beyrût: nşr. Hind Çelebi, 2004), 1/142; Sem'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'an*, 3/249. Ayrıca bkz. Ebû

Muhataba yönelik sarfedilen ifade ve ibareler sert olduğunda, çoğu kez verilen cevaplar da aynı tonda sert olacaktır. Bu düzeydeki bir muhavere, arada oluşacak muhabbet ve diyaloglara mâni olacak, yerini çekişme, kin ve düşmanlığa bırakacaktır. Doğal olarak çekişmeler de beraberinde soğukluğu ve ikiyüzlülüğü getirecektir. Oysaki tatlı ve yumuşak tonda sarfedilen sözler, kalplerdeki yaraları iyileştirir, katılıkları bertaraf eder, onları sevgi erdeminde toplar. Sözü edilen fazilet ve meziyetler ortadan kalktığı anda ise insanın apaçık düşmanı olan şeytan devreye girecek ve iki taraf arasına fitne fesat tohumlarını ekecektir.⁴¹

Güzel sözün, sadece davet sürecinde inkârcılara yönelik olduğu anlamına gelmez, aile kurumundan başlamak üzere sosyal hayatın bütün katmanlarını kapsayacak kadar geniştir. Örneğin Yüce Allah, sadece kendisine kulluk edilmesini, anne babaya iyi davranılmasını, onlardan biri veya ikisi yaşlandıklarında onlara öf bile denilmemesini ve azarlanmamasını vurguladıktan sonra ikisine gönüllerini alacak güzel sözler söylenmesini emretmiştir.⁴² Kurtubî (ö.671/1273), söz konusu “*Kullarıma söyle (inanmayanlara karşı) sözün en güzelini söylesinler!*” ayetin maksadını, putlara tapmakla beraber Allah’ın kendilerini yarattığını kabul eden kimselere, en güzel ve en yüce söz olan tevhidi ve nübüvveti seslendirmeleri şeklinde yorumlamıştır. Kurtubî, müşriklerle tartışan müminlerin hem tevhidi hem nübüvveti emretmekle yükümlü olduklarını, başka bir seçenekleri olmadığını, bu görüşüne delil olarak da *“Allah’tan başkasına tapanlara sövmeyiniz, sonra onlar da bilgisizce Allah’a söverler”*⁴³ ayetini getirmiştir.⁴⁴

Bazı müfessirler, ayette geçen “*kullarıma söyle*” ifadesindeki kullardan kastın, müminler olduğu ihtimalini vermişlerdir.⁴⁵ Katâde b. Diâme’nin (ö.117/735) rivayet ettiğine göre bazı Müslümanlar, müşriklerin baskıcı ve rahatsız edici söz ve davranışları karşısında kendilerine hâkim olamamış, müşriklerin putlarına ve kutsallarına dil uzatmış, müşrikler de bilgisizce kozmik alanda inandıkları ama sosyal hayatlarına müdahalede kabul etmedikleri Yüce Allah’a sövmüşlerdir. Bunun neticesinde Yüce Allah, müminleri, cehalet girdabına düşmüş ve öfkeden parmaklarını ısıracak kadar düşmanlık besleyen müşriklerin kutsallarına dil uzatmamaları konusunda uyarmış, sakındırmıştır.⁴⁶

Ayetten, müminlerin insanî ve sosyal ilişkilerde yanlış düşünen ve hareket edenlere karşı nezaket sınırları dahilinde mukabelede bulunmaları gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Çünkü fitratı kirlenmemiş insanları, içten söylenen güzel ve dokunaklı sözlerin etkilemesi kuvvetle muhtemeldir.

Güzel sözün bağlamına dair görüşler farklı da olsa, nihayetinde davet fıkhi açısından güzel sözün muhatabı etkilediği, kaba davranmanın insanları ürküttüğü, İslâm’ın birçok coğrafyaya kılıç yoluyla değil, Müslüman tüccarların dürüst davranmaları ve insanlara yumuşak-güzel söz söylemeleri sonucunda girdiği bilinmektedir.

Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. İsâ b. Ebû Zemenîn el-Mürri el-Kurtubî, *Tefsîrûl-Kur’ânîl-‘azîz* (Kâhire: el-Fârûku’l-Hadise, 2002), 3/25.

⁴¹ Bkz. Seyyid Kutub, *fî Zilâli’l-Kur’ân* (Kâhire: Dârü’s-Şurûk, 2003), 4/2234.

⁴² el-İsrâ, 17/23.

⁴³ el-Enâm, 6/108.

⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmiü’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/277.

⁴⁵ Bkz. İbn Cüzey, *et-Teshîl li-‘ulûmi’t-tenzîl*, 1/448; Seâlibî, *el-Cevâhirü’l-hisân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 3/479; İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-Mecîd*, 3/207.

⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’ âyi’l-Kur’ân*, 12/34-35; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrûl-Kur’ânî’l-‘azîm*, 4/1366; Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-Mecîd*, 2/309; Muhammed Cemâluddîn Kâsimî, *Mehâsinü’t-te’vîl* (Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, H/1418), 4/463.

3.Güzel Söz ile Sövme/Hakaret Arasındaki İlişki

Kelimenin lügavî anlamı, kendisiyle ağaca çıkılan ip demektir. Müfredi/tekili sebep; cemisi/çoğulu ise esbâb olarak gelir.⁴⁷ Nitekim kişinin, sayesinde ulaştığı her şeye ve çareye sebep/sebep denir.⁴⁸ Kastedilen ve hedef olarak gösterilmek istenen hedef, işaret parmağıyla yapıldığından o parmağa Arapçada *sebâbe* diye adlandırılmıştır. Konu ile asıl ilişkisi olan “sebb” kelimesi ise muhatabı üzen sövmedir.⁴⁹

Türkçe’de oldukça ağır ve kötü söz söyleme anlamına gelen sövme/küfretme, sözlükteki Arapça karşılığı sebb olarak bilinmektedir.

Müfessirler, bazı ayetlerden hareket ederek durum ne olursa olsun, başkalarının inançlarına ve kutsallarına sövmenin çirkin olduğunu söylemişlerdir. Çünkü sinir sistemine hâkim olamayan bazı müminler, müşriklerin putlarına dil uzatıyor, sövüyorlardı. Bunun üzerine müşriklerin ileri gelenleri Hz. Peygamber’e gelerek “Ey Muhammed, ya ilahlarımıza hakaret etmekten uzak durursun veya biz de senin rabbini hicveder, aşağılarız!” diye tehditte bulunması üzerine ayet nazil olmuştur.⁵⁰

Lokal de olsa vuku bulan olaylardan dolayı ayette, Allah’tan başkasına tapanlara hakaret edilmemesi; aksi takdirde onların da Allah’a hakaret edecekleri noktasında müminler uyarılmış⁵¹; zaten cahil olan müşriklerin bilgi sahibi olmadan Allah’a sövmelerine yol açacak hareketlerden müminleri sakındırma amacını gütmüştür.⁵² Başka bir ifadeyle kötülük henüz vuku bulmadan onu engellemeyi amaçlayan bu ayet, hangi dinin ve inancın kutsalları veya liderleri olursa olsun, bir taraftan onlara karşı kötü dil kullanmaktan, tartışma sürecinde haddi aşmaktan sakınmayı; diğer taraftan ise müminin vakarına uygun şekilde hareket ederek uygun sınırlar içinde kalmayı tavsiye etmektedir.

4.Güzel Sözüñ Nezaketle İlişkisi

Kur’ân’ın ayetleri ve peygamberlerin hayatları dikkatlice incelendiğinde onların baştan sona kadar insanları nezaket ve letafete çağırdıkları görülecektir. Nitekim bütün peygamberler, nezaket kuralları dahilinde ümmetlerini İslâm’a davet etmişlerdir. Bu metodoloji bütün peygamberlerin ortak paydasıdır.⁵³ Kur’ân, Hz.

⁴⁷ Ebû Abdürrrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmarrâî (Beyrût: Dârü Mektebeti’l-Hilâl, ts.), 7/203.

⁴⁸ el-Hac 22/15. Kavramla ilişkili diğer ayetler için bkz. el-Bakara 2/166; el-Kehf 18/84, 85, 89, 92; es-Sâd 38/10; el-Gâfir 40/36-37.

⁴⁹ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü’cemü’l-lügati’l-‘Arabîyye el-muâsıra*, 2/1021-1022; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dimaşk: Dârü’l-Kalem, H/1412), 391.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’ âyi’l-Kur’ân*, 12/34; Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-Mecîd*, 2/310; Begavî, *Meâlimu’t-tenzîl fî tefsîri’l-Kur’ân*, 2/150; Merâgî, *Tefsîrû’l-Merâgî*, 7/213; Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tûnusî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tûnus: Dârü’t-Tûnusîyye, 1984), 7/428; Ebû’t-Tayyib Muhammed Sîddîk Hasan Hân el-Kinnevcî, *Fethu’l-beyân fî mekâsidi’l-Kur’ân* (Beyrût: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1992), 4/218; Muhammed Emîn el-Herîrî, *Hadâiku’r-ravhi ve’r-reyhân fî ravâbi’ ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrût: Dârü Tavki’ en-Necât, 2001), 8/492.

⁵¹ el-En’âm 6/108.

⁵² Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’ âyi’l-Kur’ân*, 12/34.

⁵³ Ebû Ca’fer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyr es-Sekâfî el-Gırnâtî, *Milâkü’t-te’vîl (Milâkü’t-te’vîli’l-kâtı’ bi-zevî’l-ilhâd ve’t-ta’tîl fî tevcihi’l-müşâbihi’l-lafz min âyi’t-tenzîl)*, thk. Abdülganî Muhammed Ali el-Fâsî (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye ts.), 1/205.

Peygamber'e *وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى* "Sana Musâ'nın haberi geldi mi?"⁵⁴ hitap ederek bir bakıma insan ilişkileri noktasında ona yol göstermiş olmaktadır.

Peygamberlere ahmaklık, delilik ve sapıklık yaftası yapıştırılıp her türlü psikolojik ve fiziki baskılar uygulandığında Hz. Nuh gibi peygamberler, kavminin zorba ve despot inkârcılarına beddua eder hale gelmişlerdir.⁵⁵ Bunda şaşılacak bir taraf bulunmamakta zira peygamberler de birer beşerdirler, onların da bir yere kadar dayanma güçleri söz konusudur.

Muhatabın psikolojik yapısı, davete karşı takındığı tutum ve davranış hangi boyutlarda olsa da ona söylenecek sözlerin temelinde güzellik, nezaket ve letafetin egemen olması⁵⁶; ifadelerin, muhataba bütün mazeret kapılarını kapatacak nitelikte olması gerekir.⁵⁷ İbn Abbâs (ö.68/687-688), despotların yüzüne edilen yumuşak sözün, onların inat ve zorbalığını kırmada etkili olduğunu söylemiş ve Firavun'a *فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتُخْشَى* "Arınmayı ve seni rabbimin yoluna iletmemi ister misin?"⁵⁸ diyen Hz. Musa'nın sözünü delil olarak getirmiş, Ebüssuûd Efendi (ö.982/1574), bu yöntemi nezaket olarak nitelemiştir.⁵⁹ İnsanlara Allah'ın ayetlerini aktarmada gösterilen nezaket ve kibarlık, söz konusu ayetlerin, maksadı dışında iletilmesini veya tefsir edilmesini gerektirmez.

Güzel sözün, nezaketli olma ve kibar davranma ile yakından bir ilişkisi vardır. Kur'ân, bu erdemin her alanda gerçekleşmesini tavsiye etmiştir. Örneğin eşleri ölen kadınlarla evlenme isteğinin meşru bir sözle dile getirilmesi⁶⁰, aklı ermezlere velayet üstlenilmesi sürecinde onlara güzel söz söylenmesi⁶¹, miras taksiminde varis olmayanlara mal paylaşımı sırasında onları yararlandırıp maruf şekilde mukabelede bulunulması⁶², kişinin anne ve babasına gönül alıcı güzel söz sarf edilmesi⁶³ onlardan bazılarıdır.

5.Kavlün Ma'rûf / قَوْلٌ مَعْرُوفٌ Bağlamındaki Güzel Sözün Anlam Çerçevesi

Kur'ân, güzel ve tatlı bir sözün, peşinden eziyet veren ve muhatabı hor gören bir sadakadan daha iyi olduğunu buyurmuştur. Ayet, güzel sözü قَوْلٌ مَعْرُوفٌ "kavlün ma'rûf" diye nitelemiştir.⁶⁴

Taberî (ö.310/923), ayetin sonunda yer alan ve yumuşak huylu anlamına gelen Allah'ın güzel isimlerinden خَلِيمٌ / Halim sözcüğünün yer almasının hikmetini, yoksul kimseye karşı varlıklı kimselerin kırıncı davranmaması, aksine oldukça müşfik ve tatlı dille karşılık vermeleriyle izah etmiştir.⁶⁵ Başka bir ifadeyle mülkün mutlak sahibi Yüce Allah, halim/yumuşak bir zat ise Allah'ın mal verdiği kimselerin, muhtaçlara yumuşak davranmaları, tatlı söz söylemeleri gerekmektedir. İmam Mâtürîdî (ö.333/944), karşılıksız infak ve sadakanın, kişiyi Allah'a

⁵⁴ Tâhâ, 20/9.

⁵⁵ Nûh, 71/26-27.

⁵⁶ Se'âlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 4/56.

⁵⁷ Ebü'l-Hasen Burhânüddin İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 2/499.

⁵⁸ en-Nâzi'ât, 79/18-19.

⁵⁹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.), 6/17. Ayrıca bkz. Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/695.

⁶⁰ el-Bakara 2/235.

⁶¹ en-Nisâ 4/5, 9.

⁶² en-Nisâ 4/8.

⁶³ el-İsrâ 17/23.

⁶⁴ el-Bakara 2/263.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli' âyi'l-Kur'ân*, 5/521.

yakınlaştırmaya neden olduğunu, kişinin bu fırsatı değerlendirmeyip ona eziyet davranışını eklemesi, hayrını ortadan kaldırmış olarak değerlendirmiştir. O “kavlün maruf” ifadesini, fakiri güzellikle savmak olarak değerlendirirken⁶⁶, İbn Acîbe (ö.1224/1809) ise ihtiyaç sahibine “Allah hem bizi hem seni güzel rızıkla rızıklandırırsın”, “Allah, bizi ve seni, lütuf ve ihsanıyla zengin etsin” şeklinde nitelemiştir.⁶⁷

Aslında muhtaç ve yoksul kimseye karşı sarfedilen güzel ve tatlı bir söz, dille yapılmış bir sadakadır. Çünkü güzel ve yumuşak bir söz, kalplerin yaralarını sarar, insanlar arasında sıcak bir atmosferin oluşmasına neden olur. Zaten ayette de vurgulandığı gibi Yüce Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur⁶⁸; asıl amaç varlıklı müminin, yoksul kimseye gönül rızasıyla infak etme ve onu güzel sözle mukabelede bulunarak sevap kazanma fırsatını yakalamasıdır.

6.«Güzel Söz» Sahiplerinin Özellikleri ve Ahiretteki Konumları

Güzel ve tatlı söz, takdir edildiği gibi onu seslendiren kimse de takdir edilmiş, övülmüştür. Kur'an-ı Kerim, en güzel sözlü kimseyi ise *وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ* “Allah’a çağıran, yararlı iş yapan ve ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim vardır?” mealindeki ayette tarif etmiştir.⁶⁹

İbn Abbâs, öfke anında öfkesini bastırmayı, kötülüğü iyilikle savmayı, kendini bilmez cahillerin cehaletini affetmeyi, hakaretimiz söz sarf edenlere karşı “Şayet dediklerin doğru ise Allah seni bağışlasın; yalan ise Allah, sana merhamet etsin” demeyi, güzel sözlü kimselerin özellikleri arasında saymış ve bunun, iki insan arasında mevcut düşmanlığın bile candan bir dostluğa dönüşme⁷⁰ fırsatını vereceğini, dolayısıyla Yüce Allah'ın tatlı sözün sahibini şeytandan koruyacağını söylemiştir.⁷¹

“Güzel söz’den Kur'an-ı Kerim’in, güzel sözlü’den kastın Hz. Peygamber olduğuna dair görüşler vardır. Örneğin Hasan-ı Basrî, söz konusu ayetin Resulullah/Allah'ın Resulü, Habibullah/Allah'ın sevgilisi, Veliyyullah/Allah'ın dostu, Safvetullah/Allah'ın seçtiği, Hıretullah/Allah'ın en hayırlı kıldığı Hz. Peygamber olduğuna işaret ettiğini söylemiştir.⁷² Zemahşerî ise ayetin tevhid inancı kapsamında İslâm dinini içselleştiren, hayırlı işler ile hayatını geçiren ve insanları hayra çağıran herkesi kapsadığı görüşündedir. Zemahşerî, söz konusu özelliklere sahip kimseleri ehl-i adl ve't-tevhid ilmiyle davetçi âlimler olduğunu sözlerine

⁶⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturidî, *Tefsîrû'l-Mâturidî -Te'vîlâtü ehli's-sünne-* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/251.

⁶⁷ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, 1/297.

⁶⁸ Zemahşerî, ayetteki kesitin kapsamını daha da geniş tutarak Yüce Allah'ın, malını infak edip de peşinden başa kakan, kaba konuşan ve inciten kimseye ihtiyacının olmadığını bildirmiştir. Bkz. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, 1/312.

⁶⁹ el-Fussilet 41/33.

⁷⁰ Burada (el-Fussilet 41/34) ayetine bir telmih yapılmıştır.

⁷¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 8/297; Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/362; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, 9/306; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*, 7/327; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, 5/178; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/593; Vehbe b. Mustafa Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr* (Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 1991), 24/230; Sıddîk Hasan Hân el-Kinnevcî, *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân*, 12/252.

⁷² Bkz. Taberî, *Câmi' u'l-beyân fî te'vîli' âyi'l-Kur'ân*, 21/469; Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/360; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*, 7/165; Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî*, 24/130; Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr*, 24/231.

eklemiştir.⁷³ Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Hz. Peygamber'in, vahyin muhatabı olması, aldığı vahyi bütün ilke ve prensipleriyle noksansız şekilde insanlara aktarması bağlamında Haşan-ı Basrî'nin görüşü, oldukça önemlidir. Ama *لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا* “Şüphesiz, sizden Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok ananlar için, Allah'ın Peygamberinde güzel bir örnek vardır”⁷⁴ ayetinden hareketle Hz. Peygamber'i önder ve rehber edinen ve yukarıda sayılan özellikleri taşıyan her mümini kapsadığı söylenebilir.

Elmalılı (ö.1942), Allah'ın has kullarının yeryüzünde mülâyim ve halim yürüdüklerini, onların İslâm ahlak ve medeniyetinin temsilcileri olduklarını; davranışlarının zorba, gurur, kibir, kaba ve haşin olmaktan uzak olup tamamen sekinet, vakar, mütevazî, nazik ve yumuşak özellikler taşıdıklarını; bu itibarla çevresindeki insanlara eza ve cefa vermediklerini, onların insanlara güven verdiklerini, cahiller yani kendini bilmez ve edepsiz olanlar lâf attığında kendilerine “selâm” derler, barışla neticelenecek söz söylerler, onlara çatmaya tenezzül etmezler; hatta dediklerine tahammül ederler diye bildirmiştir.⁷⁵ Nitekim insan, her konuştuğundan da hesaba çekilecektir. Muaz b. Cebel (ö.18/639), Hz. Peygamber'e “Beni cennete sokacak ve cehennemden uzaklaştıracak bir ameli anlat” dediğinde Hz. Peygamber, dilini göstererek Muaz b. Cebel'e “Bunu tut” diye buyurmuş, onun üzerine Muaz'ın “Ey Allah'ın Resulü, yani biz, konuştuklarımızdan sorumlu mu tutulacağız?” sorusuna karşılık Hz. Peygamber “Annen seni kaybetmesin! İnsanları yüzükoyun veya burunları üzerinde sürüklenerek cehenneme götüren, dillerinin söylediklerinden başka bir şey değildir” diye cevap vermiştir.⁷⁶ Hz. Peygamber, çevresindeki sahabilere “Cennette içlerinden dışları, dışlarından da içleri görünen odalar vardır” diye söylediğinde, söz konusu odaların kimlere hazırlandığı sorulduğunda ise Hz. Peygamber, onların tatlı ve güzel söz sarf edenlere hazırlandığını buyurmuştur.⁷⁷

Kendisine sayısızca nimet verilen kimsenin, hesap gününde söz konusu nimetlerden sorumlu tutulacağı haber verilmiştir.⁷⁸ Bu haberden hareket ederek nimetlerin nereden alınıp nereye harcandığı, Allah'a itaat veya isyanla mı elde edildiği, helal/tahir veya haram/habis şeyler mi olduğu, bütün bunlara ek olarak nimetler nedeniyle şükrün yapıp yapılmadığı sorulacağı anlaşılmaktadır. Doğal olarak müşahhas/somut bu nimetlerin yanı sıra mücerred/soyut sayabileceğimiz söz ve ifadelere de sahipleri hesap vereceklerdir.

⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûnî'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, 4/199.

⁷⁴ Ahzâb 33/21.

⁷⁵ Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 5/3611-3612.

⁷⁶ Buhârî, “İman” 2; Müslim, “İman” 12; Tirmizî, “İman” 8. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Mustedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafâ Abdulkadir Ata (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1990), 2/447. Ayrıca bkz. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *et-Tefsîr*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 3/26; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 7/332; Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 3/598; Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, 5/168; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/131.

⁷⁷ Tirmizî, “Birr” 52.

⁷⁸ et-Tekâsür 102/8.

SONUÇ

Yüce Allah, insanı en mükemmel bir suret ve şekilde yaratmıştır. İnsan, kendisine verilen gözleri sayesinde çevresindeki nesne ve objeleri görebilmekte, kulakları ile sesleri işitmekte, dil ve dudaklarıyla ise amacını ifade edip açıklamaktadır. İnsana verilen organizmanın unsurlarından dil ve dudaktan kaynaklanan sözler, bazen sahibini en yükseklerle çıkardığı bazen en aşağılara düşürdüğü, ayetlerde vurgulanmıştır.

Mümin insan, her konuştuğu ve yaptığından kulağının, gözünün ve kalbinin sorumlu olduğuna, küçük olsun büyük olsun her söylem ve eylemin satır satır kayda geçirileceğine inanan kimsedir. O, sosyal ilişkilerde -müşrik olsa bile- muhatabına karşı kibar davranmakla yükümlüdür. Nitekim bu çalışmada varılan sonuçlardan biri, mümin kimsenin insanlara karşı sert ve haşin davranmamasıdır.

“Size saldırana, siz de dengiyle saldırın!” (Bakara 2/194 ve *“Size yapılane, benzeriyle karşılık verin!”* (Nahl 16/126) ayetlerinden hareketle güzel söz söyleme ve davranmanın nesh edildiği görüşünü ileri sürenlere karşı Derveze gibi müfessirler, inkârcılara misliyle karşılık vermenin sıcak savaş ortamlarında söz konusu olduğunu, güzel sözün ise sürekli gündemde olması gerektiğini, bunun bir davetçi için gerekli olduğunu söylemiştir. Bu bakış, çalışmada tespit edilen noktalardan biri olarak nitelenebilir.

Allah, Müslüman insanlara, muhataplarına karşı teşriki mesaide kaba söz söyleme ve haşin davranma noktasında pek bir alan açmamıştır. Hatta onların kutsallarına dil uzatma veya sövme gibi hareketlerden uzak durulması tavsiye edilmiştir. Çünkü bir Müslüman davetçinin dilinin keskin olması, muhatapların da keskin bir dil ile mukabele etmelerini, hatta inandıklarına kör bağlılığa neden olma ihtimali oldukça yüksektir. Burada şu noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Peygamberlerin, bazı durumlarda gecikse de toplumlarında itibar görmelerinin, çevrelerinde birçok insanın toplanmasının arka planındaki faktör, insanlara hayırhah ve diğergam davranmalarıdır. Aslında İslâm'ın en kolay girdiği denizaşırı bölgelerin, Müslüman sadık tüccarların sayesinde olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, insanlara karşı kaba ve sert davranmanın, beraberinde aralarında münazaa, münakaşa ve bölünme getirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca kaynaklarda güzel sözün, sahibini cennete; çirkin ve kaba sözün ise sahibini cehenneme götürdüğü müşahede edilmiştir.

Çalışmada varılan sonuçlar arasında empati yapmanın, İslâm'ın tavsiye ettiği ahlakî erdemlerden olduğu tespit edilmiştir. Kendisi için istenen şeyin başkası için de istenmesi, sarfedilen güzel sözün sadaka hükmünde kabul edilmesinin hem İslâmî hem insani değerler arasında revaç bulacağı görülmüştür. Her konuda olduğu gibi bu alanda da Hz. Peygamber'in, sosyal çevresini ilahî siyaset ve yönlendirmenin sayesinde şekillendirdiği müşahede edilmiştir. Bu nokta, hiçbir zaman gözden ırak tutulmaması gereken bir erdem hükmünde olarak beşeriyetin karşısında durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfî'. *et-Tefsîr*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *Sâhîhu'l-Buhârî*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs*. 10 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhîd*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Zehretü't-tefâsîr*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmîrrâî. 8 Cilt. Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbüri. *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*. thk. Mustafâ Abdulkadir Ata. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1990.
- Hererî, Muhammed Emîn. *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*. 20 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. 2 Cilt. Beyrût: Şirketü Dâri'l-Erkam, H/1416.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 9 Cilt. Riyâd: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, H/1419.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. İsâ el-Mürrî el-Kurtubî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîz*. 5 Cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Bekir b. Eyyûb b. Sa'd Şemseddîn Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrût: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, H/1410.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Samî b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyâd: Dârü't-Tayyibe, 1999.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî. 2001.
- İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm el-Gırnâtî. *Milâkü't-te'vîl (Milâkü't-te'vîl'l-kâtî' bi-zevî'l-ilhâd ve't-ta'tîl fî tevcîhi'l-müteşâbihi'l-lafz min âyi't-tenzîl)*. thk. Abdülganî Muhammed Ali el-Fâsî. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye ts.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418.
- Kirmânî, Tâcül-Kurrâ Ebü'l-Kâsım Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza. *Garâibu't-tefsîr ve 'acâ'ibu't-te'vîl*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârât*. thk. İbrâhîm el-Besyûnî. 3 Cilt. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.
- Kutub, Seyyid. *fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kâhire: Dârü's-Şurûk, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîrül-Mâtürîdî/Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrül-Kur'ân (en-nüket ve'l-uyûn)*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrül-Merâgî*. 30 Cilt. Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed. *et-Teysîr fî ('ilmi)'t-tefsîr*. thk. Mâhir Edîb Habbûş-Cemâl Abdürrahîm el-Fâris. 15 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Lübâb, 2019.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra*. 4 Cilt. Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrül-Kur'ân*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm-Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas. 6 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.

- Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm. thk. Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Sıddîk Hasan Hân, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kinnevcî. *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethü'l-kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tantavî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîrû'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünenü't-Tirmîzî*. thk. Beşşâr Avvad Marûf. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garb el-İslâmî, 1998.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm*. 2 Cilt. Beyrût: Hind Çelebî, 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Yolcu, Mehmet. *Kur'ân Okuma Niyetleri*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2022.
- Yolcu, Mehmet. *Değerlerimiz Üslubumuz*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2021.
- Zemahşerî, Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîrû'l-münîr*. 30 cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muâsir, 1991.